

Людміла СІЛЬНОВА

ЗНАХОДКА НА БІБЛІЯТЭЧНАЙ ПАЛІЦЫ

Рэдкае ў сучаснай гутарковай мове слова «экслібрыс», здаецца, азначае нешта старадаўняе, тое, што было раней (накшталт «эксімністр», «экс-чэмпіён»). На самай справе экслібрыс — гэта кніжны знак, ярлык, які наклеіваецца на ўнутраны бок вокладкі ці пераплёта (на фёрзацы) кнігі і паказвае, каму яна належыць. Ex libris па-лацінску азначае «з кнігі».

Першыя друкаваныя экслібрысы з'явіліся ў Германіі з узнікненнем самога кнігадрукавання. Як і засцёжкі на кнігах, яны выконвалі ахоўную ролю, працавалі на карысць свайго гаспадара. А гаспадар большай часткай быў заможным, прынамсі, нябедным чалавекам.

На Беларусі першыя экслібрысы пачалі з'яўляцца ў XVII стагоддзі. Гэта экслібрысы бібліятэк магнатаў Радзівілаў і Сапегаў. Але ў цэлым гісторыя данесла да нас вельмі мала прыкладаў беларускага старадаўняга экслібрыса...

І вось — нечаканая знаходка! У фондах аддзела беларускай літаратуры Нацыянальнай бібліятэкі была знойдзена рэдкая кніга на беларускай мове, тытульны аркуш якой аформлены па-руску: Орловский И.Д. «Белорусские народные рассказы» (Полоцк, 1908). На яе фёрзацы быў наклеены прыгожы мастацкі экслібрыс.

Ён уяўляе сабой белы прастакутнік, на якім размешчаны малюнак. Колер фарбы — гарчычны (мастакі называюць яго «залацістая охра»). На малюнку выява кніжнай паліцы ці шафы, пасярэдзіне якой вольна стаяць сем кніг і паперы. Зверху звісае сурвэтка з элементамі арнаменту, як на случкіх паясах XVII–XIX стагоддзяў, у авалах — два «букета» з васількоў. (Памятаеце, у Максіма Багдановіча: «І тчэ, забыўшыся, рука, /Заміж персідскага узора, /Цвяток радзімы васілька»?) Магчыма, гэта не сурвэтка, а выцінанка, папяровы падзор на паліцы — традыцыйная аздоба інтэр'ера народнага жылля ў беларусаў пачатку XX стагоддзя. У ніжняй частцы экслібрыса пустая кніжная паліца, затканая павуціннем, і ініцыялы «В.Л.». Над левай ножкай шафы размешчаны знак «№», над правай — пусты прастакутнічак для лічбаў.

Хто ж гэты В.Л.? Каму раней належала кніга? Ёсць меркаванне, што гэты экслібрыс — адзін з першых менавіта беларускіх дарэвалюцыйных экслібрысаў, а В. Л. — Вацлаў Ластоўскі, «неадменны сакратар Адраджэння». Вось некалькі аргументаў у доказ.

У рэдкім выданні Аляксея Шлюбскага «Exlibris'ы А. Тычыны» (Мн., 1928), падрыхтаваным калісьці Беларускаім таварыствам бібліяфілаў, у прадмове да выяўленчага раду ёсць такія радкі: «Беларускі экслібрыс зарадзіўся ў дарэвалюцыйны час. Нам вядомыя наступныя exlibris'ы гэтае пары: <...> 3) знак беларускага грамадскага дзеяча і вучонага В. Ластоўскага 1912 г. — паліца з кніжкамі і ініцыяламі «В.Л.» ...» (Усяго Шлюбскі падае ў пераліку толькі чатыры экслібрысы, а прозвішчы іх выканаўцаў не згадвае).

На тытульным аркушы кнігі В. Арлоўскага стаіць штамп: «НАША NIWA» / *belaruskaja hazeta / Wilna, Wilenskaja wulka № 20 / (roh Nowaj)*» А, як вядома, у 1912 годзе В. Ластоўскі якраз жыў у Вільні, дзе працаваў рэдакцыйным сакратаром «Нашай Нівы», веў аддзел бібліяграфіі, а пазней — загадваў першай беларускай кнігарняй у Вільні.

Экслібрыс з'яўляецца мастацкім адлюстраваннем поглядаў самога Вацлава Ластоўскага. У 1910 годзе ён выдаў «Кароткую гісторыю Беларусі» — сваю першую навуковую працу, у якой пісаў: «Гісторыя — гэта фундамент, на якім будзеца жыццё народа». Гэта была наогул першая кніга па гісторыі Беларусі на беларускай мове. Ластоўскі быў зачынальнікам вядомай дыскусіі аб эстэтычнай пазіцыі пісьменніка, заклікаў майстроў слова апяваць найперш «красу жыцця і прыроды», «сплываць доўг» народу. Здаецца, што менавіта гэтыя ідэі былі закладзены невядомым мастаком у алегарычную, філасофскую кампазіцыю гэтага экслібрыса. («узыходжанне», «лесвіца», «тры прыступкі часу» як вектар развіцця чалавечага мыслення, духу). Верхняя частка экслібрыса паказвае, што ўладальнік бібліятэкі лічыў галоўнай нацыянальную тэматыку, а не класавую ці вайсковую. Менавіта гэтай характарыстыцы адпавядае асоба Вацлава Ластоўскага.

Што тычыцца выканаўцы экслібрыса, то многае гаворыць за тое, што ім мог быць зямляк В. Ластоўскага Язэп Драздовіч, які ў тых гады таксама супрацоўнічаў з «Нашай Нівай» і меў вельмі блізка з В. Ластоўскім погляды на нацыянальную гісторыю, культуру і жыццё народа. «Светы пісьменніка і мастака, — зазначае пра Ластоўскага і Драздовіча даследчык Ю. Пацюпа, — настолькі духоўна падобныя, што творы аднаго маглі б стаць ілюстрацыяй да твораў другога». Але меркаванне пра аўтарства Драздовіча пакуль што застаецца версіяй...

Заслугоўвае таксама ўвагі і асоба аўтара кнігі, якую зацікавіўся Вацлаў Ластоўскі. Восіп Арлоўскі — пісьменнік канца XIX — пачатку XX стагоддзя, як мяркуецца, паўпісьменны селянін з Віцебшчыны, які выдаў толькі адну гэту кнігу. Яе змест складаюць побытавыя замалёўкі, вершаваныя апавяданні і драматычныя абразкі, падобныя да этнаграфічных запісаў. Вядомы этнограф Яфім Карскі пісаў пра яго: «Нельга адмовіць аўтару ў веданні мясцовага жыцця, нораваў і ў назіральнасці: дзе-нідзе ён нават закранае філасофскія пытанні». Менавіта гэтай асаблівасцю творчасці, а таксама геаграфічнай блізкасцю месцаў нараджэння, цікавасцю да слоўнай народнай творчасці, натуральным светаадчуваннем Восіп Арлоўскі як аўтар і асоба быў цікавы для В. Ластоўскага.

Пакуль у Нацыянальнай бібліятэцы выяўлена толькі адна кніга з экслібрысам Вацлава Ластоўскага. Тым не менш, мы ўпэўненыя, што яе вялікія фонды хаваюць яшчэ шмат падобных знаходак — фрагментаў бібліятэк вядомых дзеячаў беларускай гісторыі, навукі і мастацтва: Браніслава Эпімаха-Шыпілы, Уладзіміра Пічэты, Міколы Каспяровіча і многіх-многіх іншых. Экслібрысы, пячаткі, асабістыя роспісы на кнігах раз-пораз сведчаць пра гэта... Беларускі Шэрлак Холмс, адгукніся нам!